

УДК 338

Ю. Ю. Діденко,
к. е. н., Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського "ХАІ"
О. О. Шатравка,
аспірант, Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського "ХАІ"

СИСТЕМА БАГАТОСТУПЕНЕВОГО ПЕРЕХРЕСНОГО КОНТРОЛЮ ТА ГАРАНТІЇ У СФЕРІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті здійснено систематизацію та аналіз існуючої в Україні системи багатоступеневого перехресного контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Досліджено ризики, що супроводжують роботу недержавних пенсійних фондів, та знайдено ефективно функціонуючі механізми захисту прав і інтересів громадян.

The article is systematize and analyse the existing Ukrainian cross checking system in the field of the non-state pension providing. Investigation of risks which accompany work of non-state pension fund was done and the effectively functionings mechanisms of defence the rights and interests of citizens are found.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди (НПФ), пенсійна реформа, багатоступеневий перехресний контроль, державна політика, гарантії.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Соціально спрямовані ринкові перетворення, що провадяться в Україні, вимагають, щоб соціально-економічна політика держави та діяльність уряду щодо її реалізації були направлені на досягнення європейських стандартів якості життя. Такі євроінтеграційні процеси призводять до радикальних змін у житті суспільства. У населення формуються принципово нові ціннісні орієнтири, трансформується комплекс соціальних умов життя людей.

Головною метою соціальної політики молодшої незалежної держави є забезпечення якісних характеристик життя, що передбачає надійний соціальний захист населення і належне пенсійне забезпечення як один із визначальних чинників суспільного добробуту.

Одним із найбільш серйозних питань в Україні є пенсійне реформування, оскільки попередні кроки у цьому напрямі не забезпечили цілеспрямованого створення та запровад-

ження системи державних мінімальних соціальних стандартів. Для ефективного реформування необхідна соціально-економічна політика держави щодо скорочення бідності й диференціації доходів населення. Для зростання довгострокових пенсійних активів та надійного їх збереження потрібно забезпечити розвиток інфраструктури фінансових і фондових ринків.

Вагомою умовою пенсійного реформування є підготовка населення країни, свідомості громадян до сприйняття нової системи пенсійного забезпечення. Успішним реформування може бути лише за умов усвідомлення усіма прошарками населення необхідності та незворотності, а головне — позитивного впливу цього процесу на рівень життя.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематикою регулювання та контролю у системі недержавного пенсійного забезпечення займають-

ся такі науковці, як Ковальова Н. [6], Леонов Д. [6; 8], Терещенко Г. [11], Ашиткова Я. [7], Смоляр Ю. [11], Кухтик Т. [7], Васильченко О. [5], Статівка Н. [9], Вечирко Н. [9]. Авторами проаналізовано міжнародний досвід державного регулювання недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), розглянуто законодавство України щодо діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ). Але приймаючи до уваги динамізм розвитку цього сектора, та низьку інформованість суспільства відносно захисту їх інтересів, багато питань щодо удосконалення законодавства, в частині надійності зберігання заощаджень та захисту їх від ризиків залишаються відкритими.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є порівняльний аналіз концептуальних підходів державного регулювання діяльності НПФ; систематизація та аналіз існуючої в Україні системи багатоступеневого перехресного контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення та гарантій, що надаються; детальне вивчення існуючих ризиків у системі НПЗ та пошук ефективно функціонуючих механізмів захисту прав і інтересів громадян, учасників НПФ.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні ефективність функціонування пенсійної системи та її реформування стають важливою умовою суспільного розвитку і соціальних перетворень. Діюча система державного пенсійного забезпечення в Україні не відповідає вимогам сьогодення. На етапі проведення пенсійної реформи виникає багато проблем, таких як: недостатній розмір пенсій багатьох категорій пенсіонерів; низька частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті; недосконалість законодавчої бази; невідповідність системи управління пенсійними ресурсами принципам соціального партнерства.

Досвід європейських країн свідчить, що успішне реформування пенсійної системи вимагає створення багатьох економічних передумов [13].

При формуванні нового механізму пенсійного захисту населення, де значні надії покладаються на систему недержавного пенсійного забезпечення, а саме — на недержавні пенсійні фонди, значну роль відіграє держава, її функції полягають у наступному:

— забезпечення ефективності пенсійних програм для вкладників і учасників недержавних пенсійних фондів;

— забезпечення контролю за створенням та діяльністю недержавних пенсійних фондів;

— стимулювання створення роботодавцями корпоративних пенсійних фондів через податкові пільги, систему соціальних пакетів;

— заборона відпливу пенсійних коштів за межі України;

— надання гарантій повернення вкладнику певної суми внеску.

Незважаючи на усі існуючі перешкоди, ринок послуг НПФ є найдинамічнішим серед усіх фінансових ринків України. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, на 30.06.2010 року до Державного реєстру фінансових установ було внесено інформацію про 107 недержавних пенсійних фондів.

Протягом другого кварталу 2010 року кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів зросла на 1,3 тис. осіб, або на 0,3%, та станом на 30.06.2010 склала 500,1 тис. осіб (на кінець першого кварталу 2010 року — 498,8 тис. осіб) (рис.1). Разом зі зростанням кількості учасників НПФ зростають і обсяги сплачених пенсійних внесків. На 30.06.2010 усіма вкладниками НПФ сплачено 840,2 млн грн. пенсійних внесків, що на 5,4 % більше, ніж на кінець першого кварталу 2010 року.

Загальний обсяг активів, сформований пенсійними фондами на 30.06.2010, становить 984,6 млн грн. Всього за другий квартал активи НПФ зросли на 4,8% (на 45, 2 млн грн.) у порівнянні з першим кварталом 2010 року [2]. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2008—2009 рр. та I і II квартали 2010 року представлена на рис. 2.

Однак, для збереження такої позитивної тенденції, росту кількості НПФ і їх клієнтів, необхідно підвищувати рівень довіри суспільства до цих учасників фінансового ринку. Для цього більш детально розглянемо ризики, що існують у системі НПФ, та, наскільки ефективними є функціонуючі механізми захисту прав і інтересів громадян.

Оскільки функціонування НПФ пов'язано з наданням конкретного спектру фінансових послуг споживачеві в умовах ринкової конкуренції, а сьогодні ще й в умовах фінансової кризи, стає зрозумілим, така діяльність стикається з різноманітними видами ризику.

Перш за все, існує ризик, що супроводжує саму реформу: фінансова нестабільність держави, недостатня політична незалежність при визначенні інвестиційної стратегії НПФ, обмежена можливість для інвестування коштів, а також відсутність досвіду в області адміністративного управління фондом [9].

Проблематикою класифікації пенсійних ризиків займаються такі науковці, як Якімова Л., Бончик В., Бровчак С., Сиротина М., Нечай А., Люблін Ю., Гендрікс Г., Нейков І.

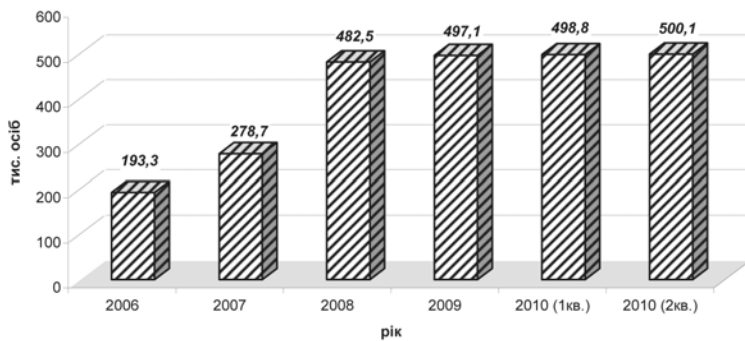

Рис. 1. Динаміка кількості учасників НПФ за 2006—2009 рр. та за I і II квартали 2010 року (тис. осіб)

Але єдиного системного підходу до класифікації поки що не існує, а механізми мінімізації ризиків чітко не визначені.

Треба відзначити, що фахівці Світового банку виділяють три основні види пенсійних ризиків: макроекономічні, політичні та інституційні. Щодо макроекономічних ризиків, то вони пов'язані зі зменшенням економічної бази, зниженням обсягу сплати внесків та зростанням витрат на перехідний період від однорівневої солідарної пенсійної системи до трирівневої. До політичних відносяться зміни у напрямі державних реформ. У свою чергу, інституційні — це ризики вірогідності непрофесійної роботи адміністраторів пенсійних фондів, банків-зберігачів, компаній з управління активами та державних органів, що задіяні у роботі пенсійної системи [9].

В. Бончик виділяє два основні види ризиків: перша група — пов'язані з тим, що активи будуть менші, ніж розраховані величини (ризик актуарних активів); друга група — ризик неправильної оцінки та формування зобов'язань фонду (ризик актуарних пасивів) [3].

С. Бровчак та М. Сироткіна про-

понують перехресну систему класифікації ризиків: по-перше, ризики поділяють на ринкові, країнні, оперативні; по-друге, розглядають групи систематичних та несистематичних ризиків; третій варіант — залежні, частково залежні та незалежні ризики; останнім варіантом є поділ ризиків на керовані та некеровані. Особливу увагу автори приділяють операційному ризику, тобто ризику пов'язаному з недоліками в системах і процедурах управління, підтримки й контролю. Це також ризик некомпетентних дій, результатом яких може бути матеріальний збиток [4].

Класифікація, що запропонована Якімовою Л., є найбільш повною та детальною. Автор виділяє три основні групи: ризики, що повністю керуються, частково керовані та ті, котрі взагалі не підлягають управлінню [12].

Стає зрозумілим, що питання класифікації пенсійних ризиків є досить актуальним та потребує детального вивчення, з метою практичного використання результатів для забезпечення фінансової стійкості НПФ України.

Оскільки НПФ є специфічним суб'єктом фінансового ринку, акту-

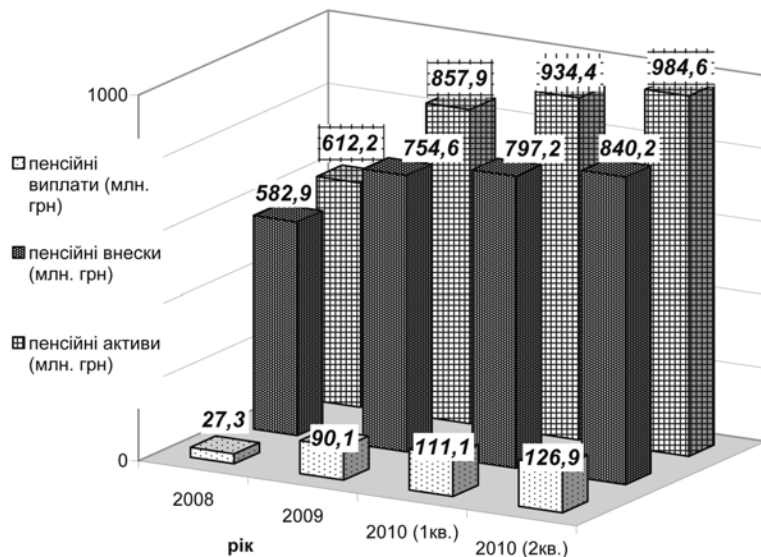

Рис. 2. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2008—2009 рр. та I і II квартали 2010 року.

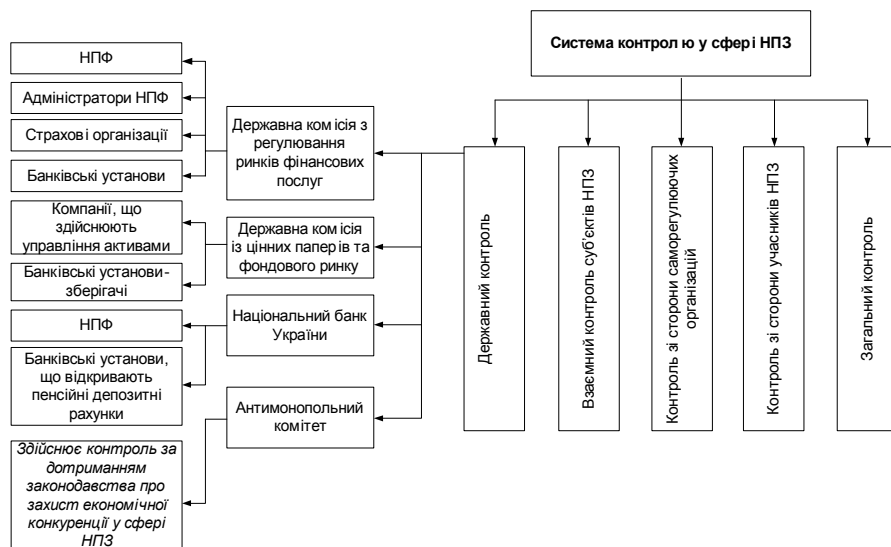

Рис.3. Система контролю у сфері НПЗ

альним є питання пошуку особливих методів управління ризиками. Отже, розглянемо сім найбільш розповсюджених методів: запобігання ризику — найбільш простий метод, прикладом може бути уникнення ризику недоотримання внесків, використовуючи схеми з повним фондуванням; диверсифікація або розподіл ризику, класичним варіантом є використанням "кількісного" підходу за законодавством України, що передбачає обмеження на структуру інвестування активів НПФ; перестрахування ризику у спеціалізованих страховиків, які співпрацюють з НПФ; створення страхового резерву, що покриває ризики; перенос ризику з одного суб'єкта на другий при використанні різноманітних пенсійних схем; збільшення коштів на забезпечення уставної діяльності, частково за рахунок залучення нових членів фонду; використання системи моніторингу та постійного контролю за ризиками [3].

У світовій практиці виділяють два основні концептуальні підходи відносно регулювання та контролю з боку держави на розвиток системи НПЗ. Перший підхід передбачає мінімальне втручання держави, оскільки НПЗ розглядається як саморегулююча система. Стає зрозумілим, що такий підхід можуть дозволити собі лише стабільні країни з розвинутою ринковою економікою. Другий підхід є координально протилежним, його суть полягає у повному багатоступеневому перехресному контролі та наданні гарантії з боку держави щодо ефективної діяльності НПФ, що означає унеможливлення втрати коштів вкладниками та прийняття всіх ризиків. Не виникає сумнівів, що Україна обрала другий підхід, котрий схематично зображено на рис.3.

Стає зрозумілим, що у кожного рівня системи контролю свої завдання й призначення.

Згідно із Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення", який набрав чинності з 1 січня 2004 р., державний нагляд і контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення розподіляється між декількома органами державної влади відповідно до їх компетенції та завдань.

Так, державний нагляд і контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів, їх адміністраторів, страхових організацій, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику інвалідності або смерті здійснюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг).

Державний нагляд і контроль за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів, та зберігачів проводиться Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР).

Контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції у сфері недержавного пенсійного забезпечення здійснює Антимонопольний комітет України.

Пріоритетними завданнями цих державних "регуляторів" є гарантування безпеки системи недержавного пенсійного забезпечення, запровадження методів запобігання розтратам і крадіжкам пенсійних коштів, а також вирішення питання захищеності пенсійних накопичень від інфляції, враховуючи значний термін циклу накопичення.

Для вирішення поставлених завдань на сьогодні розроблено близько чотирьох десятків нормативно-правових актів, які встановлюють вимоги для суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на різних етапах їх функціонування [7].

Взаємний контроль суб'єктів НПЗ зумовлений встановленими законодавством обов'язками цих суб'єктів контролювати діяльність один одного. Так, рада НПФ контролює роботу адміністратора, компанії по управлінню

активами й банка-зберігача на підставі регулярної звітності. Адміністратор контролює роботу компанії по управлінню активами й банка-зберігача. Банк-зберігач контролює відповідність операцій компанії по управлінню активами інвестиційної декларації фонду, відповідність використання адміністратором коштів пенсійного фонду законодавчо встановленим обмеженням, перевіряє правильність розрахунків чистої вартості активів фонду й чистої вартості одиниці пенсійних внесків фонду, інформує Держфінпослуг у випадку зниження чистої вартості одиниці пенсійних внесків протягом року більш ніж на 20%.

Контроль із боку саморегулюючих організацій професійних суб'єктів НПЗ може здійснюватися у двох напрямках: контроль діяльності самих суб'єктів на підставі повноважень, делегованих саморегулюючій організації Держфінпослуг, а також за допомогою вимог, які висуваються до суб'єктів для вступу в саморегулюючу організацію й правил виключення зі складу її членів; контроль діяльності органів державної влади у зв'язку з можливістю корупції, некомпетентного регулювання (яке може відбутися на ефективності роботи суб'єктів НПЗ), зайвого регулювання ринку, створення зайвих бар'єрів на вхід у ринок, які можуть перешкоджати розвитку нормальної конкуренції.

Учасники НПФ здійснюють контроль над діяльністю НПФ на підставі інформації, що отримується у виписках по індивідуальних пенсійних рахунках і в опрелюденій звітності НПФ. Дієвість контролю, що здійснюють учасники недержавних пенсійних фондів, зумовлена правом на судовий захист від порушень прав учасника, правом учасника перевести свої кошти для одержання пенсії в інший НПФ або страхову компанію, можливістю звернутися за роз'ясненнями з будь-якого спірного або незрозумілого питання до адміністратора НПФ або в Держфінпослуг.

Суспільний контроль здійснюється на підставі загальнодоступної інформації про суб'єктів НПЗ, опрелюденій звітності НПФ і полягає у формуванні суспільної думки про надійність і ефективність роботи суб'єктів НПЗ. Суспільний контроль здійснюється засобами масової інформації, роботодавцями-вкладниками, потенційними вкладниками, професійними об'єднаннями, об'єднаннями суб'єктів ринку НПЗ, потенційними учасниками НПЗ й іншими колами громадськості [1].

На рис. 4 запропоновано розроблене нами узагальнення усіх існуючих в Україні напрямів контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення та детально проаналізовано гарантії, що надаються з боку

держави, відносно збереження заощаджень громадян.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК В ДАНОМУ НАПРЯМІ

У роботі проаналізовано існуючі системи класифікації пенсійних ризиків. Знайдено особливі, специфічні методи управління ризиками та розглянуто найбільш дієві із них.

Досліджено існування двох концептуальних підходів, щодо регулювання державою діяльності НПФ. З'ясовано, що Україна обрала підхід, який базується на максимальному впливі з боку уряду на розвиток НПЗ.

Проведено систематизацію та аналіз існуючої в Україні системи багатоступеневого перехресного контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення та вивчено гарантії, що надаються. Авторами узагальнено усі напрями контролю, які представлені в статті у вигляді схеми.

Зроблено висновок, що для підвищення рівня довіри громадян держава на практиці має довести дієвість гарантування нею дотримання законодавства з метою захисту майнових прав і законних інтересів учасників системи НПЗ. Громадяни мають розуміти, що робота недержавних пенсійних фондів є одним із видів ризикової діяльності, але держава може виступити їх надійним захисником.

Оскільки система регулювання НПЗ сконцентрована у декількох державних органах, досить важливим моментом є побудова ефективного та результативного взаємозв'язку між ними, який би уникнув дублювання функцій, але й забезпечував би якісний рівень діяльності НПФ.

Отже, система контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення, яка сьогодні існує в Україні, потребує гармонізації і вдосконалення, приймаючи до уваги міжнародні принципи та світову практику.

Література:

1. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" № 1057-IV від 09.07.2003 р.: www.rada.gov.ua
2. Інформаційні довідки Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг щодо діяльності недержавних пенсійних фондів: www.dfp.gov.ua
3. Бончик В. Обеспечение финансовой устойчивости НПФ // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2006. — № 3. — С. 7—17.
4. Бровчак С.В. Сиротина М.В. Анализ рисков, возникающих при работе негосударственных пенсионных фондов [Электронный ресурс]: Аналитический портал Пенсионный консультант. — Режим доступа: www.pension.ru.
5. Васильченко О. Правові га-

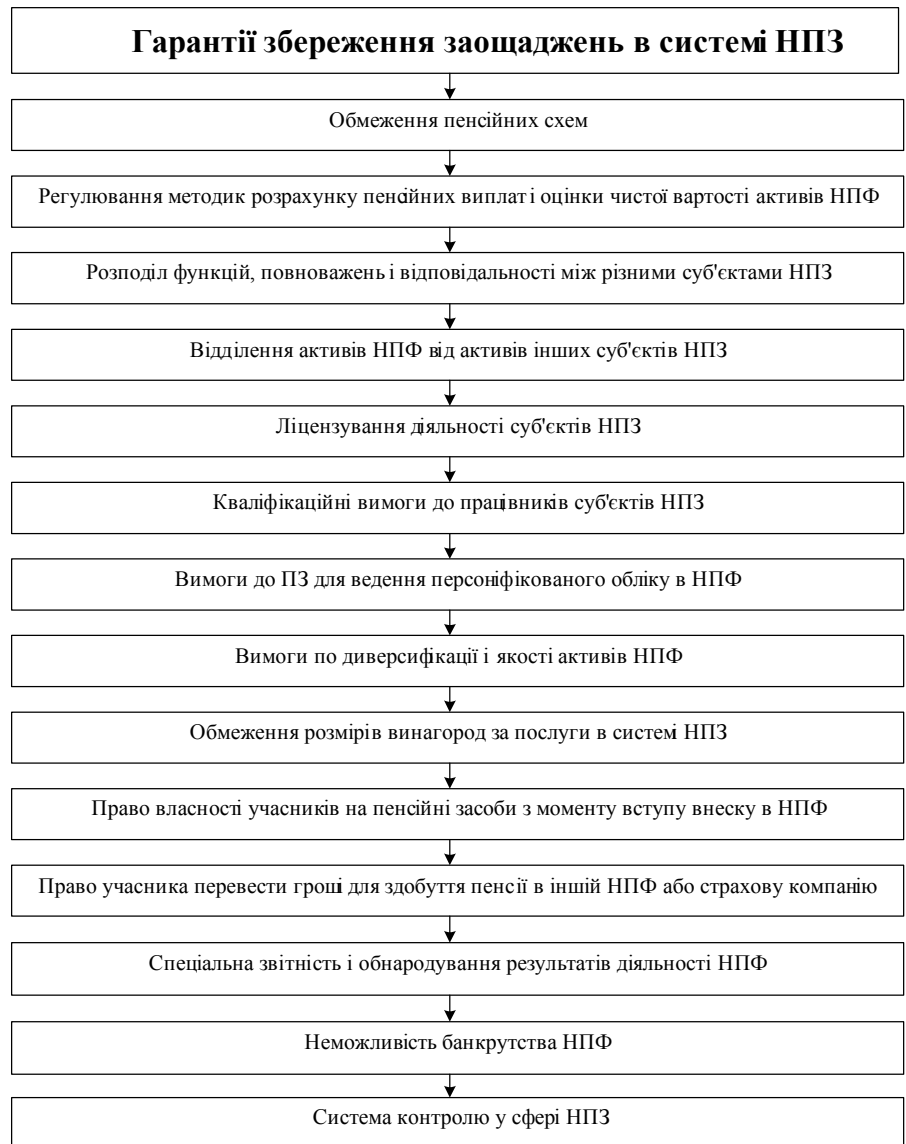

Рис. 4. Гарантії збереження заощаджень в системі недержавного пенсійного забезпечення

рантії діяльності НПФ: інвестування пенсійних активів та здійснення виплат // Правовий тиждень. — 2009. — № 6. — С. 6.

6. Ковальова Н., Леонов Д. Моніторинг функціонування накопичувальних рівнів пенсійної системи (накопичувального та недержавних пенсійних фондів): питання методології // Ринок цінних паперів України. — 2008. — № 5—6. — С. 49—59.

7. Кухтик Т., Ашиткова Я. Регулювання та контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення в умовах фінансової кризи // Україна: Аспекти праці. — 2009. — № 3. — С. 9—13.

8. Леонов Д. Регулювання недержавних пенсійних фондів: міжнародні принципи та українські реалії // Ринок цінних паперів України. — 2008. — № 3—4. — С. 55—80.

9. Люблін Ю., Гендрікс Г., Нейков І. Пенсійна реформа в Україні: коментарі іноземних фахівців // Страхова справа. — 2008. — № 3(31). — С. 41—46.

10. Ставівка Н., Вечірко Н. Концептуальні підходи до державного регулювання системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні: <http://www.nbuv.gov.ua>

11. Терещенко Г.М., Смоляр Ю.А. Міжнародний та вітчизняний досвід правового режиму функціонування недержавних пенсійних фондів: проблеми та перспективи для України // Наукові праці НДФІ. — 2007. — № 4 (41). — С. 90—100.

12. Якимова Л. Проблематика класифікації пенсійних ризиків // Бизнесінформ. — 2008. — № 11. — С. 159—163.

13. Шатравка О.О. Роль держави у процесі модернізації пенсійної системи та розвитку недержавних пенсійних фондів // Економічний простір (збірник наукових праць). — 2009. — № 30. — С. 115—124.

14. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.pension.kiev.ua/files/abakhmach_10dec08_npf.pdf
Стаття надійшла до редакції 10.11.2010 р.